

Reflexie etických výziev minulosti, přítomnosti a budoucnosti¹

Bez poznania minulosti neexistuje zmysluplná prítomnosť ani budúcnosť. Túto známu tézu dlhodobou reflektuje výskumný tím Inštitútu etiky a bioetiky Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove pod vedením prof. Vasila Gluchmana, ktorý zorganizoval 14. – 15. mája 2024 na FF PU 26. medzinárodnú konferenciu *Etické myslenie minulosti a súčasnosti (ETPP 2024/26)*, tentoraz pod názvom *Etika v 20. a 21. storočí III*. Konferencia bola pokračovaním doterajších výskumov dejín etického myslenia na Slovensku, ktoré doposiaľ realizovali na spomínanej inštitúcii. Účastníci tohtoročného podujatia zo Slovenska, Českej republiky, Poľska, Ukrajiny a Grécka sa zamerali na analýzu vývoja etického myslenia na Slovensku, v strednej Európe, ale aj v iných častiach európskeho kontinentu a sveta hlavne v druhej polovici 20. storočia, no s presahmi až do súčasnosti i budúcnosti, najmä vo vzťahu k aplikovanej a profesijnej etike.

Hlavné referáty konferencie sa orientovali primárne na etické myslenie na Slovensku v druhej polovici 20. storočia (do roku 1989), dejiny etiky v Európe a vo svete v 20. storočí, reflexie morálky danej doby v slovenskej i svetovej

literatúre a výučbu etiky na vysokých školách v minulosti. Okrem toho bola významná pozornosť venovaná súčasným trendom v aplikovanej a profesijnej etike, vzťahom etiky – vedy – techniky, aktuálnym etickým a morálnym problémom, ako aj výchove a vzdelávaniu v súčasnosti – najmä ich etickému a morálnemu rozmeru.

Vedecký garant konferencie, *Vasil Gluchman*, sa vo svojej prezentácii venoval porovnávaniu sociálno-etických aspektov práce v Španielsku od roku 1939 a na Slovensku (ako súčasť Československa) od roku 1948. Vo svojom vystúpení konštatoval, že Španielsko a Slovensko zažívali nedemokratické režimy, ktoré si síce v mnohom boli podobné, ale rovnako existovali medzi nimi aj rozdiely. Jeho cieľom bolo analyzovať chápanie a postavenie práce v teoretickej i praktickej podobe v oboch krajinách a zároveň porovnať ideologické zdôvodňovanie práce a jej praktickú aplikáciu vo fungovaní týchto nedemokratických režimov.

Jan Svoboda vo svojom referáte konštatoval, že v druhej polovici päťdesiatych rokov 20. storočia dochádzalo v Československu k postupnému uvoľňovaniu kultúrno-politickej situácie a vznikla potreba reformovať spoločnosť. Na poli oficiálnej filozofie sa tejto reformnej iniciatívy ujala vtedajšia mladšia generácia marxistov, ktorí

¹ Príspevok vznikol v rámci projektu KEGA 013/PU-4/2022: „Dejiny etického myslenia na Slovensku v 20. storočí“.

za jeden z vhodných ideových zdrojov považovali Herbartov filozofický systém. Cieľom príspevku bolo poukázať na tento vývojový trend v československej filozofii a v niekoľkých podstatných rysoch priblížiť aj Herbartovu praktickú filozofiu, ktorej jadro tvorí špecifické poňatie aplikovanej etiky.

Problematikou vedeckého ateizmu (analyzovaného ako filozofický a politický koncept presadzovaný v druhej polovici 20. storočia v celom Československu, a teda aj na Slovensku) sa zaoberal *Ján Kalajtšidis*. Skúmal formovanie vedeckého ateizmu v historickom, sociálnom i politickom kontexte. Identifikoval jeho hlavné funkcie v oblasti formovania sekulárnej morálky, kde tvoril základ nového morálneho a etického usmerňovania v ateisticky orientovaných spoločnostiach. Podľa Kalajtšidisa sa vedecký ateizmus odlišuje od tradičného ateizmu tým, že je založený na ideách a metodologických východiskách marxizmu-leninizmu. Táto dominujúca svetonázorová doktrína krajín tzv. východného bloku ovplyvnila mnohých dobových autorov aj na Slovensku. Ku generácii týchto autorov môžeme zaradiť aj Jaroslava Čelka, ktorého tvorbu analyzoval *Lukáš Švaňa*. Opisoval a skúmal jeho názory, ich konzistentnosť aj vývoj v časoch československej socialistickej republiky aj po jej rozpade. Na ukázkach prác Čelka Švaňa zároveň zhodnotil vplyvy a prepojenia medzi ideami vedeckého ateizmu a sekulárneho humanizmu na Slovensku.²

Reflexiu morálky súčasnosti v slovenskej literatúre analyzovala *Marta Gluchmanová* prostredníctvom sondy do života a tvorby československého umelca Dominika Tatarku, ktorý tvoril v druhej polovici 20. storočia. Venovala sa najmä reflexiám jeho tvorby, v ktorej spájal literatúru s filozofiou. Tatarka podľa nej jasne vyjadril svoj názor na nesprávnosť, škodlivosť a nemorálnosť postoja štátneho spisovateľa, pričom zároveň poukázal na hierarchiu deformovanej moci. Hlavne však zobrazil kardinálnu diagnózu socialistického človeka, ktorou je podľa neho schizofrénia medzi človekom súkromným (reálne uvažujúcim) a človekom verejným, ktorý navonok súhlasí so všetkým. Tatarka sa snažil odhaliť rozpor medzi myslením a konaním ľudí. Vďaka jeho zmyslu pre pravdu a literárnej kreativite nám zanechal dôležité ľudské, literárne, etické a estetické posolstvá, ktoré pretrvávajú pre svoj hlboký humanistický základ.

Filozofickú koncepciu významného slovenského filozofa 20. storočia, Svätopluka Štúra, priblížil *Pavol Krištof*. Cieľom bolo analyzovať problém zodpovednosti mysliteľov za negatívne dôsledky ich filozofických, respektíve ideologických koncepcií na politický život. Danú tému Krištof rozoberal v kontexte Štúrovho myslenia, najmä vo svetle jeho diel *Nemecká vôľa k moci* (1967) a *Zmysel slovenského obrodzenia* (1948).

názory francúzskeho filozofa Michela Onfraya. Pozri Skurzak, J., Michel Onfray's Concept of New Ethics. *Ethics & Bioethics (in Central Europe)*, 12, 2022, No. 1–2, s. 13–20.

2 Dokladom súčasného chápania ateizmu ako vedeckého svetonázoru sú napríklad

Gabriela Platková Olejárová zdôraznila, že druhá polovica 20. storočia priniesla nové pohľady na mravnosť človeka. Cieľom jej príspevku bolo načrtnúť nároky na mravný a profesijný étos učiteľa v kontexte nových úloh školy. Tie konfrontovala s rozvíjaním a prehľbovaním komunistickej výchovy v minulosti. Zdôraznila, že cieľom komunistického školstva bolo vychovať človeka, ktorý by konal v súlade s jej ideami.

Názory významného poľského etika Henryka Elzenberga na holokaust, ktorého bol očitým svedkom a ktorý kvôli svojmu židovskému pôvodu pociťoval počas vojny aj ako osobnú hrozbu, sa pokúsil rekonštruovať Stefan Konstańczak. Vo svojom vystúpení konštatoval, že holokaust sa pre nedostatok historických analógií a odkazov aj na tie najkatastrofickejšie dystópie nedá racionálne opísať a vysvetliť. V konečnom dôsledku sa predpokladá, že svojím hrôzostrašným rozmerom pozastavil akúkoľvek etiku a že normy a hodnoty tradičnej etiky prestali počas jeho trvania platiť. Práve z tohto dôvodu sa po vojne holokaust nikdy nestal predmetom Elzenbergovho etického skúmania.

Prezentácia venovaná Joachimovi Ritterovi a jeho pokusu o obnovu praktickej filozofie predstavila pokus o oživenie jeho münsterskej školy. Aleš Prázný sa zameril na Ritterovo úsilie o oživenie záujmu o Aristotelovu praktickú filozofiu. Zdôraznil, že išlo najmä o snahu obnoviť záujem o eudaimonizmus, ktorý bol potlačený novovekou koncepciou etiky. Ritter analyzoval Aristotelovu koncepciu pri-

rodzeného zákona, ktorá zaručuje, že otázku po najvyššom dobre možno spojiť s otázkou, čo je šťastie. Podľa neho dobro, ktoré človek hľadá, je predobrazom ľudskej prirodzenosti. Úlohou etiky teda je, aby človek spoznal svoju prirodzenosť a mohol si za cieľ stanoviť jej realizáciu – len tak je možné usilovať sa o eudaimonický (šťastný) život. Príspevok predstavil význam obratu k Aristotelovi pre etiku, politickú filozofiu a výchovu.

Zástancom aristotelovského prístupu k otázke spoločného dobra a cnosti je Michael J. Sandel. Keď v roku 1982 vyšla jeho kniha *Liberalism and the Limits of Justice*, stal sa jej autor známym ako kritik Rawlsovho liberalizmu a predstaviteľ komunitarizmu. Tento diskurz bol následne v 90. rokoch 20. storočia v Českej republike prehodnocovaný a diskutovaný, pričom niektoré Sandelove etické a politické úvahy, najmä o spravodlivosti a trhu, boli postupne sprístupnené slovenským a českým čitateľom v prekladoch. Wendy Drozenová prezentovala túto problematiku, pričom upozornila aj na to, že podľa nej v knihe *Tyrania zásluh: Kam sa podelo spoločné dobro?* Sandel analyzoval niektoré negatívne dôsledky globalizácie, ktoré deformujú spoločné dobro, a ukázal, že je potrebné prehodnotiť spôsob posudzovania a odmeňovania príspevkov k spoločnému dobru. W. Drozenová poukázala aj na skutočnosť, že tradičná protestantská etika úspechu (M. Weber) nakoniec viedla ku kultúre zásluh, ktorá dnes v USA tiež prispieva k deformácii vzdelávacieho systému.

Kateřina Šolcová sa zamerala na základné princípy morálneho učenia katolíckej cirkvi v podobe, v akej sú prezentované v encyklike *Veritatis Splendor* (október 1993) Jána Pavla II., ktorá je považovaná za jeden z najvýznamnejších cirkevných dokumentov 20. storočia. Autorka najprv načrtla spoločenské a kultúrne okolnosti vzniku tohto dokumentu a následne detailne predstavila jeho štruktúru a obsah s prihliadnutím na vzťah medzi slobodou, pravdou a svedomím. Poukázala na to, ako encyklika hodnotí niektoré súčasné etické trendy, ktoré spochybňujú alebo deformujú tradičné morálne učenie. Pozornosť venovala aj hodnoteniu morálnych činov, ktoré okrem dobrého úmyslu zahŕňali aj dobrovoľnú orientáciu človeka na konečný cieľ a súlad s racionálne poznaným dobrom.

Hluk vo veku jeho technickej reprodukovateľnosti sa vo svojom príspevku snažil priblížiť *Radim Brázda*. Podľa neho je z pohľadu imerznej antropológie moderný človek takmer neustále zasadený do akustického kontinua, do sféry zvukového dosahu nazývaného sonosféra. Autor konštatoval, že zvuk vo forme hluku je problémom modernej spoločnosti, ktorá je preťažená hlukovým smogom. Tento smog sa vyskytuje takmer na všetkých miestach, kde sú prítomní ľudia. Detailne sa R. Brázda zaoberal spôsobmi reflexie hlukovej sonosféry civilizácie z pohľadu aplikovanej etiky: systematickou reflexiou hluku (I. Kant, A. Schopenhauer, T. Lessing, P. Sloterdijk), kľúčovými momentmi v dejinách technickej produk-

cie a reprodukcie hluku, možnosťami a limitmi zvukovej hygieny a hlukovej ekológie.

Neodmysliteľná a aktuálna je diskusia o tom, ako prebiehajúce klimatické zmeny formujú svet a ako na ne budú môcť reagovať spoločnosti na celom svete. V príspevku o klimatickej zmene ako prehlbujúcej sa hrozbe v kontexte poskytovania humanitárnej a rozvojovej pomoci *Katarína Komenská* zdôraznila fakt, že humanitárny a rozvojový sektor musí rozšíriť svoje chápanie morálnej povinnosti humanitárnej pomoci tak, aby si vybudoval silnejšiu odolnosť voči zmene klímy. V tomto kontexte musí zamerať svoje úsilie nielen smerom k programovaniu, ale aj ku svojej strategickej a každodennej činnosti. K. Komenská sa zamýšľala nad tým, ako by sa to dalo dosiahnuť prostredníctvom konzekvencialistických etických teórií kompatibilných s etikou cnosti. Zároveň kriticky poukázala na obmedzenia takýchto stratégií a etických výziev vo svetle praktických možností sektora (obmedzené zdroje, zložitý kontextu, kapacity odolnosti).

Stanisław Ciupka predstavil základné východiská projektu postaveného na etike sociálnych dôsledkov Vasilu Gluchmana a Grzegorza Grzybeka. Problematike etiky a morálky súčasnosti boli venované aj vystúpenia, ktoré sa sústredili na sociálny rozmer zdravotného postihnutia, etický a výchovný rozmer extrémnych trestov, ochranu sexuálnych práv osôb, etické výzvy a morálne perspektívy v telefarmácii, ako aj na etiku poľovníctva na Slovensku.

Priebeh konferencie opäť potvrdil potrebu skúmania minulosti ako zdroja poučenia pre prítomnosť. Ešte akútnejšie sa to vzťahuje k potrebe zamýšľania sa nad novými etickými výzvami

v kontexte budúcnosti, ktorá je plná neznámych – či už v oblasti bioetiky, environmentálnej etiky, etiky umelej inteligencie, ale aj etiky sociálnych, prírodných, prípadne iných katastrof.

Marta Gluchmanová

Fakulta výrobných technológií Prešov

Technickej univerzity Košice

marta.gluchmanova@tuke.sk